

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА**

**доктора економічних наук, професора ІЩУК СВІТЛАНИ ОЛЕКСІЇВНИ
на дисертаційну роботу Чуприни Наталії Миколаївни на тему:
«Еколого-орієнтований розвиток хімічних підприємств: методологія та
практика», представлену на здобуття наукового ступеня доктора
економічних наук за спеціальністю: 08.00.04 – економіка та управління
підприємствами (за видами економічної діяльності)**

**Актуальність теми дисертаційної роботи
та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами**

Сучасний стан суспільства формується на основі глобальної екологізації, що є фундаментом його стійкого розвитку. Екологічна орієнтованість промисловості як ключового сектора національної економіки – це необхідна умова покращення стану довкілля, вирішення проблем раціонального використання природних ресурсів та підвищення якості життя в Україні.

Ефективність промислового сектора визначає імперативи національної економіки у напрямі функціонування в умовах зони вільної торгівлі з ЄС та інтеграції у систему міжнародних відносин. У зв'язку з цим посилюється необхідність встановлення жорстких вимог щодо екологічності виробництва, передусім хімічного, та його впливу на довкілля. Однак, наразі рівень екологічної відповідальності вітчизняних хімічних підприємств є відносно низьким. На тлі зазначеного, утримання зрівноваженості між зростаючими потребами підприємницьких формувань та необхідністю мінімізації впливу наслідків їх діяльності на довкілля, що є індикатором екологічно орієнтованого підприємництва, слід вважати одним із ключових завдань сучасної моделі економічного зростання. Конкурентоспроможність з урахуванням екологічного фактора є потенційною і реальною здатністю підприємства до комплексного оновлення виробництва, адаптації до зовнішніх факторів з метою зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище і забезпечення основи та потенціалу для майбутнього економічного розвитку на засадах сталого розвитку. Передбачається екологізація ланцюгів створення цінностей, логістичних ланцюгів та етапів життєвого циклу виробів і відповідно випуск екологічно чистої продукції та забезпечення еколого-економічної ефективності діяльності підприємства.

З огляду на ці твердження, дисертаційна робота Чуприни Н.М. є цілісним науковим дослідженням, спрямованим на вирішення актуальних проблем щодо розробки концепції та методологічних підходів до забезпечення еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень,
висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації**

Наукова новизна дисертаційної роботи розкривається у розробленні методологічних і науково-методичних засад щодо еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств та удосконалення системи управління ним.

Ступінь обґрунтованості та достовірність більшості наукових положень, висновків і пропозицій, що розроблені й відображені у дисертації, можна охарактеризувати як цілком достатнім, що підтверджується, зокрема, використанням відповідної інформаційної бази: законодавчих та нормативних актів, офіційних матеріалів Державного комітету статистики України; аналізом наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, монографій, публікацій у періодичних виданнях.

Теоретична і методологічна основа проведеного дослідження базується на системному підході, методах наукового пізнання, фундаментальних положеннях сучасної економічної теорії, сучасних концепціях інноваційного й стратегічного управління.

У вирішенні поставлених у дисертації завдань Чуприною Н.М. використано широке коло сучасних методів дослідження: методи аналізу і синтезу, наукових узагальнень, єдності історичного і логічного використання – для дослідження системи управління хімічних підприємств; методи системного підходу та системного аналізу – в процесі визначення місця екомаркетингу в діяльності промислових підприємств; економіко-статистичного аналізу – для дослідження тенденцій розвитку підприємств промисловості; контент-аналізу – для формування механізму державно-приватного партнерства; функціонально-структурного аналізу – для виокремлення передумов та виявлення екоконфліктів; методи кількісного та якісного аналізу – для побудови механізму екологічного захисту в системі управління хімічними підприємствами з виробництва мінеральних добрив; економіко-математичного моделювання – для формування системи управління еколого-орієнтованим розвитком підприємства; анкетування й обробки інформації – для групування екологічних розробок.

У дисертаційній роботі автором отримано нові науково обґрунтовані результати в сфері еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств. Новизна отриманих результатів дослідження підтверджена відповідною апробацією у фахових наукових виданнях.

Результати роботи дисертант оприлюднила на міжнародних і національних наукових та науково-практичних конференціях. Обґрунтованість наукових положень підтверджується проведеним автором аналізом наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених, логікою та чіткістю поставлених завдань і залученням великої кількості статистичних й аналітичних матеріалів. Оцінюючи зміст дисертаційної роботи, можна стверджувати, що одержані наукові результати є обґрунтованими, а їх наукова новизна є достовірною в світлі представлених у роботі доказів, створених за допомогою загальнонаукових принципів, методів та прийомів здійснення комплексних досліджень. Мету дисертаційної роботи досягнуто – розроблено теоретико-методологічні положення і практичні рекомендації щодо еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств України. Досягненню поставленої мети сприяли логічно сформульовані і реалізовані завдання. Структура дисертації відповідає меті і завданням роботи.

Загалом, дисертація є структурованою, завершеною роботою, в якій з належною послідовністю та змістовністю висвітлено теоретико-методологічні

аспекти розробки та запровадження еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств.

Наукова новизна отриманих результатів та їх достовірність

В дисертації сформульовано ряд наукових положень, висновків і рекомендацій, спрямованих на вирішення конкретного наукового завдання щодо еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств, що має важливе значення для економічної науки та практики.

Дисертаційна робота складається з п'яти розділів, кожен з яких характеризується певним внеском у розвиток теорії та практики управління еколого-орієнтованим розвитком хімічних підприємств.

У першому розділі роботи «**Теоретичні аспекти еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств та управління ними**» автором розкрито сутність, підходи та експансію екологічної складової в системі управління еколого-орієнтованим розвитком (стор. 56-58); розвинуто сучасну парадигму еколого-орієнтованого розвитку підприємств в умовах глобалізації економіки (стор. 70-72); обґрунтовано застосування наукових досліджень з екологізації виробництва як передумови попередження екологічних проблем (стор. 94-97).

У другому розділі дисертаційної роботи «**Методологія дослідження еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств**» розширено теоретико-методологічний базис дослідження трансформації системи управління підприємствами в умовах екологічних викликів (стор. 110-115); досліджено генезис природи та напрямів вирішення екологічних конфліктів (стор. 127-130); розкрито можливість використання міжнародних еколого-орієнтованих розробок та методичні підходи до їх ефективного впровадження (стор. 147-150).

У третьому розділі роботи «**Управління хімічними підприємствами на засадах еколого-орієнтованого розвитку**» автором обґрунтовано концептуально-методологічні засади розробки сценаріїв вибору системи управління еколого-орієнтованим розвитком хімічних підприємств (стор. 172 - 174); визначено рівень екологічних проблем та ризиків для еколого-орієнтованого розвитку вітчизняних хімічних підприємств (стор. 210 - 219); проведено комплексне дослідження ефективності еколого-орієнтованого управління (стор. 231 - 238).

У четвертому розділі «**Напрями еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств за функціонально-організаційними аспектами**» автором розглянуто функціональні аспекти управління еколого-орієнтованим розвитком (стор. 255-260); визначено роль інституційного механізму екологічного захисту в системі управління хімічним підприємством (стор. 287-293); здійснено імплементацію світового досвіду екологічних розробок хімічних підприємств (стор. 328-330).

У п'ятому розділі «**Науково-практичні рекомендації щодо інтенсифікації еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств**» автором удосконалено механізм формування еколого-орієнтованого управління на хімічних підприємствах (стор. 335-338); сформовано стратегію еколого-орієнтованого розвитку досліджуваних підприємств на засадах кластерізації (стор. 347-350);

обґрунтовано участь держави в реалізації екологічних проектів та їх фінансування на засадах державно-приватного партнерства (стор. 358-360); окреслено вимоги до соціальної відповідальності в системі управління еколого-орієнтованим розвитком хімічних підприємств (стор. 383-385).

Аналіз наукових результатів підтверджує їх достовірність.

Вивчення дисертаційної роботи Чуприни Наталії Миколаївни дає можливість виокремити такі наукові результати, що містять наукову новизну:

- дисертантом сформовано концептуально-методологічні засади розробки сценаріїв вибору системи управління еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств, що ґрунтуються на оцінці ефективності системи та її екологічної складової, а також можливості переходу на іншу стадію розвитку (с. 172);

- розроблено інтегровану стратегію еколого-орієнтованого розвитку хімічного підприємства, цілями якої є підвищення ефективності управління за рахунок залучення потенціалу кластеру вітчизняних хімічних підприємств з виробництва мінеральних добрив (с. 347);

- розроблено моделі генерування синергетичного ефекту, в основу яких покладено воронку синергетичного ефекту від примноження віддачі від інвестицій, вкладених в екологічні розробки вітчизняних вчених та наукових установ для вітчизняних підприємств промисловості з ідеальним, негативним й нульовим синергетичним ефектом (с. 370);

- розроблено теоретико-методологічний базис дослідження трансформації системи управління еколого-орієнтованим підприємством, в якому відповідно до стадій розвитку зазначеної системи введено допоміжні процеси, що сприяють переходу з однієї стадії на іншу (с. 113);

- запропоновано підходи до виявлення ступеня ризикованості хімічних підприємств, в основу яких покладено взаємодію виробничих підприємств та наукових організацій в контексті управління екологічними проблемами та вкладення інвестицій в їх вирішення (с. 218);

- розроблено механізм переорієнтації діючої системи управління хімічними підприємствами на прикладі сегменту виробництва мінеральних добрив за виявленими особливостями їх функціонування на систему еколого-орієнтованого розвитку, до складу якої додано взаємодію внутрішнього потенціалу й зовнішніх факторів впливу (с. 254);

- розроблено механізм формування еколого-орієнтованого управління на хімічних підприємствах, до складу якого введено додаткові елементи, що дозволяє обґрунтувати процес становлення відповідної сучасним викликам системи управління еколого-орієнтованим розвитком хімічних підприємств (с. 336);

- запропоновано сутнісне наповнення поняття «еколого-орієнтований розвиток підприємства», що розглядається як процес коригування дій в частині еволюційної зміни системи управління підприємством, в якій серед основних елементів виділено екологічну складову (с. 71);

- запропоновано концепцію еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств, що базується на дослідженні їх впливу на середовище

функціонування й усунення наслідків та яка передбачає запобігання екологічним проблемам й вирішення їх ще до моменту виникнення (с. 72);

- розроблено систематизацію передумов виникнення екологічних конфліктів, що дозволяють стратифікувати впливи на формування стратегії розвитку хімічних підприємств (с. 127);

- запропоновано групування екологічних розробок для встановлення першочерговості дій та вкладень в системі еколого-орієнтованого управління, до якісних ознак якого додано критерій важливості для їх впровадження на хімічних підприємствах (с. 402);

- розроблено критерії взаємодії стейкхолдерів еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств на підґрунті державно–приватного партнерства (приватного бізнесу, держави та споживача), до яких додано «стан рівноваги» (с. 359);

- запропоновано рекомендації щодо посилення соціально-екологічної відповідальності, серед яких, на відміну від уже впроваджених, на підставі імплементації принципів досліджуваної відповідальності додано встановлення завдань за субординацією кожного з учасників пропонованого об'єднання підприємств (кластеру) у вигляді піраміди (с. 383).

Теоретична та практична значущість роботи, використання результатів дослідження

Теоретична та практична значущість отриманих результатів дослідження полягає у збагаченні теоретичних та методичних положень щодо моніторингу й удосконалення управління еколого-орієнтованого розвитку підприємств, системи засобів і методів, що визначає порядок здійснення означених процесів.

У прикладному аспекті вони конкретизують механізм переорієнтації діючої системи управління хімічними підприємствами на систему еколого-орієнтованого розвитку, дозволяють визначити прийнятний для вирішення екологічних проблем товарний портфель, реалізація якого забезпечує програми підтримки зусиль щодо еколого-орієнтованого розвитку на різних управлінських рівнях.

Дисертаційну роботу виконано згідно з планом фундаментальних наукових досліджень економічного факультету ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет» за темами: «Управління матеріалопотоками в логістичних системах хімічної промисловості» (номер державної реєстрації 0112U004342), в рамках якої автором запропоновано критерії формування кластеру як інструменту підвищення конкурентоспроможності хімічних підприємств; «Визначення оптимального варіанту логістичних потоків підприємств хімічної промисловості» (номер державної реєстрації 0116U001714), в межах якої автором встановлено взаємодію антикризового управління елементів системи та її екологічної складової; «Дослідження закономірностей розвитку хімічної промисловості України» (номер державної реєстрації 0119U002320), де автором визначено особливості управління хімічними підприємствами на засадах еколого-орієнтованого розвитку.

Результати дисертаційного дослідження використовуються в освітньому процесі ДВНЗ «Український державний хіміко–технологічний університет» при

викладанні дисциплін «Товарна інноваційна політика», «Маркетинг», «Промисловий маркетинг», «Маркетингові дослідження», «Планування діяльності підприємств», «Глобальна економіка» та для розробки їх навчально-методичного забезпечення (довідка №03-90 від 19.10.2018 р.)

Отримані в дисертації результати пройшли апробацію й впроваджені в діяльність організацій і підприємств, зокрема: ТОВ «Науковий парк «Хімічні технології» (довідка №1/136 від 03.07.2017 р.); ТОВ «Інтерфлекс» (довідка № 04-54 від 20.10.2018р.); ТОВ з П «Екстра Пластик» (довідка № 12/2018 від 04.09.2018); ТОВ «Друкарські форми» (довідка № 12/58 від 05.10.2018 р.). Також пропозиції автора використано Дніпропетровською обласною радою при розробці Комплексної програми (стратегії) економічної безпеки та запобігання змінам клімату на 2016-2025 рр; використано Запорізькою обласною державною адміністрацією (довідка №08-22/0357 від 20.11.2015 р.). Результати дисертації використані Науково дослідним інститутом інтелектуальної власності Національної академії правових наук України (довідка №418 від 27.12.2016 р.); Придніпровським науковим центром Національної академії наук (акт №17/76 від 05.09.2017 р.).

Публікації основних результатів дослідження та відповідність дисертації чинним вимогам, стиль та мова

Основні наукові положення дисертаційного дослідження, а також відповідні елементи новизни з достатньою повнотою викладено у 46 наукових працях, з яких 5 монографій (у тому числі одноосібна монографія), 21 стаття (у тому числі 9 статей у наукових фахових виданнях України, 12 статей – у фахових виданнях України, що внесені до міжнародних наукометричних баз, та періодичних наукових виданнях інших держав), 20 праць апробаційного характеру.

Дисертація написана державною мовою, складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел з 302 найменувань, розміщених на 33 сторінках і 19 додатків на 73 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 517 сторінок, основний текст викладено на 410 сторінках (17,08 авт. арк.). Дисертація ілюстрована 51 таблицею та 84 рисунками.

За своєю структурою, обсягом та оформленням дисертаційна робота відповідає чинним вимогам до докторських дисертацій; стиль викладення та подача матеріалу досліджень є логічними, послідовними та пов'язаними єдиною цільовою спрямованістю. Мова дисертації лаконічна, коректна та зрозуміла.

Тема і зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Оцінка ідентичності змісту автореферату й основних положень дисертації

Автореферат загалом відображає зміст дисертаційної роботи та її висновки. В авторефераті достатньою мірою розкрито основні наукові результати, які одержано в процесі дослідження, ступінь новизни розробок, висновки та рекомендації дисертаційної роботи.

Зміст сформульованих наукових завдань структурно та логічно узгоджений, їх кількість можна вважати достатньою для розкриття визначеної теми дисертації та досягнення поставленої мети.

Наукові положення дисертації сформульовано коректно, за кожним із них визначено науковий результат, ступінь новизни та практичне значення.

Автореферат оформлено згідно з вимогами, що висуваються до докторських дисертацій.

Дискусійні положення та зауваження до роботи

1. На рис. 1.1 (стор. 44) наведена схема впливу криз (у розрізі їх видів) на систему управління (не зрозуміло чим). Попередньо на с. 43 автор розглядає мікс криз (організаційних, інформаційних, екологічних) і конфліктів (технологічних, соціальних, фінансових), звідки випливає, що такі категорії як «конфлікт» і «криза» ним ототожнюються. Проте, наукою і практикою доведено, що кризі часто передують і супроводжують конфлікти, але не кожний конфлікт породжує кризу. Відтак необхідно було чітко окреслити характер взаємозв'язків між кризами та конфліктами.

2. У дисертації еколого-орієнтований розвиток підприємства розглядається як «процес коригування дій в частині еволюційної зміни системи управління підприємством, в якій, на відміну від існуючих, серед основних елементів виділено екологічну складову, що забезпечується усіма ресурсами підприємства з різною часткою участі (може змінюватися з часом)» (с. 71). Водночас автору варто було б надати пояснення, що розуміється під «...різною часткою участі» та такою, що «може змінюватися з часом».

3. На стор. 76-78 наведено характеристику Концепції «зеленого офісу». Однак, та її частина, що стосується прийняття рішення про прийнятність інноваційної зеленої технології для впровадження у виробництво, на нашу думку, не до кінця опрацьована, оскільки не взято до уваги об'єктивні критерії оцінки ступеня «націленості» інноваційної розробки на досягнення загального блага і ступеня «забезпечення принципів справедливості».

4. Представлена на рис. 2.9 схема «Формування екологічного партнерства інтересів» (стр. 140) є надто загальною. Кожна з виділених складових (а надто «вплив держави») потребує конкретизації, передусім у напрямку чіткого визначення суб'єктів-об'єктів управління та механізмів реалізації останнього. Також детальнішого опису вимагають наведені у табл. 2.1 «стратегії дій підприємства на основі економічного партнерства інтересів».

5. У параграфі 4.3 автор аналізує інноваційно-інвестиційну активність та фінансові результати хімічних підприємств в Україні за основними показниками. Проте цьому аналізу мала б передувати економічна оцінка стану і тенденцій розвитку вітчизняної хімічної промисловості, бажано у розрізі ключових виробництв.

6. У запропоновану схему механізму формування сучасного еколого-орієнтованого управління (стор. 336, рис. 5.1) необхідно включити такі відносно нові інструменти регулювання економіки природокористування як, до прикладу, система державних екологічних закупівель та замовлень.

7. У роботі варто було б здійснити порівняльну оцінку (передусім із країнами ЄС) конкурентоспроможності вітчизняного екологічного хімічного виробництва. Також ґрунтовнішого дослідження вимагає зовнішньоекономічна діяльність хімічних підприємств, надто в умовах нестабільної кон'юнктури на внутрішньому і зовнішньому ринках, зокрема добрив, під впливом глобальних криз.

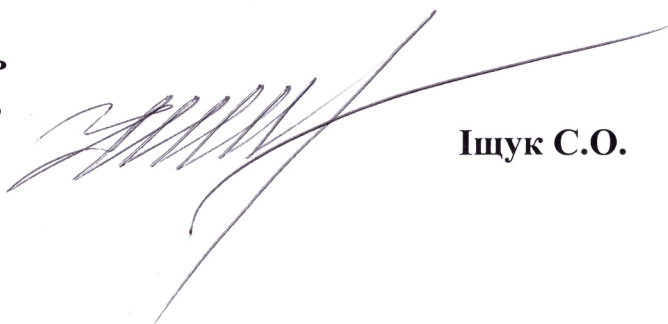
Загальна оцінка дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Чуприни Наталії Миколаївни на тему «Еколого-орієнтований розвиток хімічних підприємств: методологія та практика» є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням, в якому автором отримані нові для управління еколого-орієнтованим розвитком промислових підприємств науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують актуальну проблему обґрунтування теоретичних засад та розробки практичних рекомендацій щодо еколого-орієнтованого розвитку хімічних підприємств та удосконалення системи управління ним.

Вважаємо, що дисертаційна робота відповідає вимогам пп. 9, 10 12 та 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Чуприна Наталія Миколаївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:

**завідувач відділу проблем
реального сектора економіки регіонів
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долишнього НАН України»,
доктор економічних наук, професор**

Іщук С.О.

